

PUČKO ODIJEVANJE U IMOTSKOJ KRAJINI POČETKOM 20. STOLJEĆA: OD SEOSKOG PREMA VAROŠKOM, OD DINARSKOG PREMA MEDITERANSKOM PROŽIMANJU STILOVA

JOSIP FORJAN

Međunarodni centar za usluge u kulturi
Posudionica i radionica narodnih nošnji
Trenkova 1, 10000 Zagreb
e-mail: josip.forjan@zg.hinet.hr

UDK: 391(497.5-3)"19"

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 1.11.2002.
Prihvaćeno: 15.12.2002.

U članku se opisuje odijevanje imotskoga seljaštva i pojedinih građanskih društvenih slojeva u gradu Imotskom početkom 20. stoljeća. Analiziraju se dinarska obilježja odjeće, prati se razvoj i promjene na početku 20. st. uvjetovane gospodarskim faktorima, utjecajima građanske mode i mediteranskoga kulturnoga kruga. Navode se dokumentarni izvori, opisuju relevantne etnografske zbirke i rezultati recentnih istraživanja. Opisuje se proces rekonstrukcije nošnji u zagrebačkoj Posudionici i radionici narodnih nošnji za KUU "Novae" iz Runovića i franjevačkog samostana u Imotskom.

Ključne riječi: tradicijsko ruho/varoška nošnja/dinarska obilježja/mediteranski utjecaj/građanski utjecaj/rekonstrukcija

Stil odijevanja hrvatskoga seljaštva početkom 20. stoljeća razlikovao se od načina odijevanja ostalih društvenih slojeva (Muraj 1998:109). Brojna tradicijska obilježja, prepoznatljiva u kroju, materijalu i načinu urešavanja, zadržala su se iz duboke starine. Istodobno, uočavamo brojne promjene, koje su posljedica utjecaja različitih europskih povijesnih kulturnih stilova te oponašanja onodobne mode građanskoga društvenog sloja.

Pučka je odjeća u Imotskoj krajini počela nestajati iz uporabe već početkom 20. stoljeća, a pred Drugi svjetski rat sasvim se izobičajila. O njoj je ostalo vrlo malo materijalnih dokaza. Unatoč tomu u narodu je i danas živo sjećanje na odjeću kakvu su nosili njihovi preci. Predmet ovoga članka je odijevanje dvaju imotskih društvenih slojeva na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće — seljaštva, koje je živjelo u ruralnim sredinama, i bogatijih veleposjednika, koji se izdvajaju iz seoske društvene zajednice te zajedno s trgovcima i obrtnicima naseljavaju u gradu Imotskom. Za razliku od seljačke, njihova se odjeća u etnološkoj literaturi označava atributom varoška (Ivančić 2001:281).

Pored sličnosti zbog zajedničkoga ishodišta, među ovim odjevnim stilovima s vremenom nastaju brojne razlike u odnosu seljačkog i građanskog, dinarskog i mediteranskog.

Istraživanje se temelji na analizi imotskoga ruha i nakita pohranjenog u Etnografskom muzeju Split, riznici franjevačkog samostana u Imotskom, muzejskoj zbirci Narodnog sveučilišta Imotski te posljednjih primjeraka sačuvanih na terenu u Lovreću, Runovićima i Vinjanima Donjim.¹ Potkrijepljeno je podacima iz povijesnih dokumenata, književnih, likovnih i etnografskih djela (Glibota 2001:15)² te dokumentarnim i obiteljskim fotografijama.

ODIJEVANJE SELJAČKOGA DRUŠTVENOGA SLOJA

Već su i prijašnji etnografi uočili sličnost imotske s nošnjama ostalih krajeva gorske Hrvatske (Dalmatinske zagore, Sinjske i Vrgoračke krajine) (Ujević 1995), te susjedne Hercegovine s kojom Imotska krajina graniči na jugoistoku (Bekijsko polje — Grude, Posušje, Gorica, Drinovci) (Tolić 1997). Po osnovnim obilježjima (kroju, materijalu izrade, načinu urešavanja i nošenja) nošnja seljačkog stanovništva Imotske krajine, osobito u starijem sloju, bila je dinarskoga tipa. Potvrđuju to najstariji poznati izvori

Najstariji objavljeni likovni prikaz imotske nošnje datira u godinu 1832. Na crtežu nepoznatog autora pod nazivom Seljaci iz Imotskog (Bauers Leute von Imoschi)³ ženski i muški lik odjeveni su u odjeću prepoznatljiva tradicijskoga izgleda i kroja. Žena nosi bijelu dinarsku košulju, tamnu suknu tipa *carze* i preko nje dugi crveni prsluk *jačermu*. Sprijeda je pripasala vunenu pregaču na kojoj se jasno ističu vodoravne crvenobijele pruge. Visoka bijela okrugla kapa na glavi urešena je kovanim nakitom. Oko vrata nosi nekoliko redova crvenih koralja. Obuvena je u opanke. Muškarac je odjeven u bijeli haljetak dugih rukava i hlače koje su usko pripijene uz noge i niže koljena podvezane uzicama. Glavu je pokrio crvenkapom omotavši je crvenim šalom. Također nosi opanke.

Sličnu kompoziciju nalazimo na Füllerovu crtežu stanovnika okolice Imotskoga (Bevohner der Gegend vom Imoschi)⁴ objavljenom 1833. godine. Osim istovrsnih bijelih sprijeda razrezanih hlača i podvezica ispod koljena, na njoj jasno raspoznajemo nazuvke i opanke, bijelu košulju s uspravnim ovratnikom preko koje muškarac nosi prsluk tipa *presomitače* i tamniji haljetak s rukavima. Opanas je višeslojno — donji pojas ostaje nerazpoznatljiv, a gornji (u koji su zataknuti sablja i noževi) je sasvim sigurno kožni. Na

¹ Nošnje se čuvaju u etnografskoj zbirci Osnovne škole S. S. Kranjčevića u Lovreću. Posljednje primjerke runovičkih nošnji prikupio je župnik fra Petar Vrljičak za Kulturnoumjetničku udrugu "Novae". Nošnje prikuplja i obnovljeni Ogranak Seljačke sloge u Vinjanima Donjim.

² U istome članku autor kao najstariji pisani dokument u kojem se spominju dijelovi imotske narodne nošnje navodi notarski spis iz godine 1788. Veća je vjerojatnost da nabrojeni miraz Makaranke Ruže Bartulović, koja se udaje u selo Studence, pripada odjevnom inventaru makarskog primorja negoli tradicijskoj odjeći Imotske krajine. U istome članku autor navodi i crtež Nikole Arsenovića koji, iako je tako potpisan, ne prikazuje Imočanku već ženu iz Ravnih kotara, Bukovice ili okolice Knina i Drniša.

³ National Bibliothek Wien, S. m. 12345.

⁴ Füller: Bevohner der Gegend von Imoschi, Gilhofer Rahnburg Wien, Zara (Zadar), 1833.

glavi nosi crvenkapu s dugim resama oko koje je omotan bijeli šal. Kao i na prethodnom crtežu, ima pušku i lulu.

Stanovnik okolice Imotskog (Carrara, G: *La Dalmazia descritta I.*, Zadar, 1846.)

Na koloriranim Carrarinim crtežima Imoćanke i Imoćana⁵ objavljenim 1846. godine prepoznamo gotovo istovrsnu odjeću. Žena preko duge bijele košulje, vezene uzduž rukava, nosi tipično dinarski dugi prsluk *jačermu* istaknutih klinova. Urešena je komadima raznobojne čohe i pletenim vunanim vrpčama. Pregača je uska vunena s vodoravno položenim ukrasnim prugama. Preko oglavlja — visoke okrugle krute kapice nalik toki, položena je velika bijela dijagonalno presložena marama koja slobodno pada niz leđa. Nad čelom uočavamo ukrasne igle s visećim kovanim novčićima, oko vrata nizove crvenih koralja. Na nogama se razaznaju bijele čarape, urešeni nazuvci i opanci. Muškarac je preko košulje obukao crveni preklopljeni prsluk urešen zlatnim nitima, a preko njega istobojan prsluk s našivenim zlatnim trakama, metalnim pločicama i

⁵ Carrara, F: *La Dalmazia descritta I*, Zadra (Zadar), 1846.

pucetima. Kaputić od smeđeg sukna prebacio je preko lijevoga ramena. Razrezi na hlačama podloženi su crvenom čohom i opšiveni pletenom okruglom vrpcom. Oko crvenkape omotao je šareni šal. Opasan je mrežasto pletenim vunanim i kožnim pojansom za koji je zataknuto oružje.

Na Hogelmullerovim litografijama Imotskog i okolice⁶ iz 1841.-1847. i 1870. godine pronalazimo likove u tradicijskoj odjeći. Jasno raspoznavamo kape omotane šalovima na muškarcima, a dinarske košulje, suknje tipa *carze*, prsluke *jačerme*, kape i bijele marame na ženskim likovima. Žene na Kubinoj slici Dalmatinke iz okolice Imotskog odjevene su u bijele košulje i tamne duge prsluke *jačerme*, te obuvene u pletene opanke.

U Salvatorovu izdanju *Das was verschwindet*⁷ iz 1905. godine jedna od ilustracija prikazuje dvojicu seljaka iz okolice Imotskoga. Nose tamne hlače i prsluke urešene crvenim upredenim vrpčama te bijele košulje s prevrnutim ovratnicima. Opasani su kožnim pojasevima *pripašajima*. Glave su omotali crvenim šalovima.

Najsustavniji prikaz narodnog života u Imotskoj krajini na prijelazu 19. u 20. stoljeće, pa tako i pučkog odijevanja, dao je fra Silvestar Kutleša u monografiji *Život i običaji u Runovićim, jednoj župi Imocke krajine*.⁸ Građu za ovo opsežno etnografsko djelo, napravljeno prema Radićevoj *Osnovi*, prikupljao je trinaest godina (od 1924.), ispitavši ukupno 149 kazivača. Iako su zapisi najvećim dijelom nastali za vrijeme župnikovanja u Runovićima, djelo je kompleksan prikaz tadašnje pučke kulture cijele Imotske krajine jer je dopunjeno različitostima karakterističnim za ostala sela. U poglavljima "Odišlo i obuća", "Nakit i češljanje", te mjestimično unutar drugih tematskih cjelina, autor opisuje narodnu odjeću do pred Drugi svjetski rat uspoređujući tadašnju suvremenu odjeću sa starijim slojevima i registrirajući brojne promjene.

Prema Kutleši, u svim selima Imotske krajine nošnja je bila ista. Neznatne su bile razlike u odijevanju stanovnika brdskih i nizinskih *pripoljskih* sela. Razlike u odijevanju sela od sela predstavljale su lokalne specifičnosti.

Temeljno žensko ruho bila je jednodijelna duga *košulja* od debelog platna, *postava*. Kroj (klinovi, uspravan ovratnik, široki otvoreni rukavi), raspored uresa (na ovratniku, poprsnici, uzduž i uz rub rukava), način urešavanja (različitim tehnikama veza brojenjem niti) te kolorit i ornamentika (geometrizirani stilizirani cvjetovi i grane u zagasitim tonovima domaće ili kupovne svile) imaju dinarske značajke.

Zimi se preko košulje nosila crna sukna haljina *aljina*⁹ dugih rukava koja je sprijeda cijelom dužinom bila razrezana i kopčala se na prsima metalnim kopčama

⁶ Högel Müller, J: Erinnerung an Dalmatien, Wien, 1841-1847.

⁷ Salvator, L: Das was verschwindet, Leipzig, 1905.

⁸ Knjigu je 1997. godine objavila Matica hrvatska Imotski pod naslovom *Život i običaji u Imockoj krajini*.

⁹ Tolić spominje nazive *vešta*, *haljina* i *modrna* (Tolić 1997).

ključima i sponama. Na njoj nije bilo nikakva uresa. Aljine su se više nosile u brdskim nego u nizinskim selima.¹⁰

Imočanka (Carrara, G: *La Dalmazia descritta I.*, Zadar, 1846.)

Tijelo se opasivalo kariranim pojasom *pasom* otkanim od zagasitocrvene vune ili svile prošarane bijelim, ponekad i zlatnim nitima (*širitom*, *galunom*). Tkani *pasovi* kopčali su se ukrasnim srebrnim ili pozlaćenim kopčama *paptama*. Stare fotografije pokazuju da su se *papte* ponekad pričvršćivale posebnim vunenim uzicama preko tkanice. Žena je za pojasom nosila ogledalce i češalj. Na remenu *terkiji* ili žutom lančiću na lijevoj su strani visjela domaćinska obilježja — škarice, ključevi i britvica. Na desnoj strani visjela je krunica *očinaši*.

Srijeda se preko pojasa pripasivala uža vunena pregača *pregljača*, *pregnjača*. U središnjem gornjem dijelu bila je malo nabrana i učvršćena u ošvicu. Uz bočne rubove bila je optočena crnim usukanim vunenim nitima *strukom*, a uz donji rub kraćim resama

¹⁰ Nekoliko aljina prikupio je runovički župnik fra Petar Vrljičak.

izvučenim od osnovne niti. Vežala se tvrdim dugim uzicama kojima se pritezao i pás. Starinske su pregače bile izrađene od deblje zagasite vunene pređe. Misne pregače, zbog tkanja tankog kao pelena poznate pod nazivom *pelenače* (Vranić 2001:18), bile su izrađene od tanke vunene pređe ili od doma uzgojene tamnocrvene svilene niti. Imale su utkane poprečne svjetlije pruge i bile su složene u uske uspravne nabore.

Preko košulje ili suknje *aljine* oblačio se dugi crni sukneni prsluk bez rukava, *jačerma*, *čerma*. Uz rubove je bio opšiven crvenom kupovnom čohom,¹¹ po šavovima crvenim usukanim vunanim vrpčama *strukama*, a na prsima i proširenjima *klinovima* urešen je kiticama od zlatne *žežene* srme.

Na nogama su žene nosile do koljena dugačke tvrde vunene čarape *čorape*. Po pletivu su bile izvezene *kličane* (Granić 1991), *nakličkane* zagasitocrvenom vunom u vodoravnim prugama. Na stopalo su se navlačili vuneni nazuvci *terluci*, koji su na gornjoj vidljivoj strani i na petama bili bogato izvezeni crvenom, modrom, plavom pamučnom i svilenom niti ili srmom, uokolo otvora opšiveni crvenom čohom, a ponekad i kiticama od crvene svile *brusa*. Nosili su se i *buzavci*, *napršnjaci*, koji su obuvali stopalo do sredine tabana. Starinska ženska i muška obuća bili su *opanci* učinjeni od goveđe (za mokro) ili svinjske kože (za suho vrijeme) ukrašeni prijepletom od ovčje opute. Opanci za svakodnevnu uporabu (*nosni*) izrađivali su se u svakoj kući, a svečane (*misne*) izrađivali su seoski majstori *opančari*.¹²

Djevojke su se od udatih žena razlikovale po oglavlju. Djevojke su razdjeljak češljale na jednoj strani glave i kosu splitale oko uzice *uplitnjaka* u dvije nejednake pletenice. Glavu su pokrivale plitkom kapom od čoje, *crljenom kapicom*. Na čelu i ispred ušiju izvlačile su kraće čuperke kose, *solupe*, koju su kovrčale, *koviljale*. Udate su žene kosu dijelile sredinom glave i splitale je oko *uplitnjaka* u dvije pletenice koje su straga kružno omatale oko glave.¹³ Platnenu maramu, kojom su udate žene pokrivalo kosu vežući je straga, Kutleša naziva *jašmakom*, *vežom*.¹⁴ Bogato su urešene vezivom istovrsnim tehnikama, materijalom, bojama i sličnom ornamentikom kao i starinske ženske košulje.

Osim koraljnih nizova tradicijski ženski odjevni inventar dopunjavao je kovani nakit. Djevojke su na crvenkape vješale novce *dukate* i *napulijune* ili čeonu nakit *pape* pleten od srebrne žice i urešen srebrnim novčićima *cvanjkicama*, *pletama*, *vijorinama* i *talirima*. Ovakav nakit poznat je iz brončanodobnih arheoloških nalaza (Radauš Ribarić 1975). Djevojke i udate žene kitile su oglavlja filigranskim srebrnim i zlatnim iglama *špijodama*, *špivadama*. U ušima su nosile zlatne naušnice *rećine*. Na prsima su nosile

¹¹ Carrara opisuje *brus* od žute, crvene i zelene čoje (Carrara 1846).

¹² Granić detaljno opisuje izradu obuće *opanaka* (Granić 1991).

¹³ Ujević spominje žensko oglavlje pod nazivom *obluk*, *kovrljina* (Ujević 1995).

¹⁴ U zbirci nošnji splitskog Etnografskog muzeja pod istim je nazivom inventirano nekoliko takvih marama iz Imotske krajine (inv. brojevi V/5267, 5268, 5269, 5270).

perišane — starinski nakit od više nizova metalnih lančića s privjescima od srebrnog iskucanog lima. Ženska prsa pokrivali su veliki i mali *đerđani* od lanaca i srebrna novca.

O izgledu starinske muške košulje nema sačuvanih materijalnih dokaza. Iz Kutlešinih je zapisa moguće rekonstruirati da je bila dinarskoga kroja, izrađena od debljega bijeloga platna *postava*, a po ovratniku, prsima i orukvicama *navezena s granam i cvitovima*. Pretpostavljamo da su vez i motivi bili slični uresu ženskih košulja. Zimi su muškarci preko košulje oblačili pletenu vunenu bijelu vestu *guću*, koja se na prsima dvostruko preklapala.

Modre suknene hlače *gaće* bile su uskih nogavica razrezanih u donjem dijelu. Kopčale su se metalnim kopčama *sponama* i *ključima*. Na bedrima su imale džepove, a sprijeda dva proreza *promaje*. Pritezale su se uzicom *svitnjakom* ili remenom. Svečane *šajićene gaće* bile su izrađene od modre ili zelene čohe. Oko džepova, razreza *promaja* i uzduž nogavica bile su ukrašene crvenom vunenom usukanom vrpcom *strukom* i umetnutom crvenom čohom.

Struk se opasivao različitim pojasevima. Kutleša spominje mrežasto pleteni pojas od struke.¹⁵ U zbirkama Franjevačkog samostana Imotski i Etnografskog muzeja Split pohranjeno je nekoliko različito kariranih *pasova* sličnih ženskima (ali kraćih i dvostruko širih) otkanih od tamnocrvene vune ili svile. U Runovićima je sačuvan dio četrdesetak centimetara širokog pojasa otkanog od tanke crvene vune.¹⁶ Vjerojatno se za opasivanja presavijao i nekoliko puta omatao oko struka. U svečanim prigodama preko pojasa stavljao se višeslojni kožni *pripašaj* u koji se zaticalo oružje, pribor za lulu i ostale potreštine. Često je bio urešen metalnim zakovicama *pulijama*.¹⁷

Na košulju se oblačio otvoreni prsluk bez rukava, *jačerma*, *gunjac*. Bio je izrađen od skupocjene venecijanske modre ili zelene čoje. Ukrašen je usukanim svilenim nitima — *brusom* ili *gajtanom*, a na prsima aplikacijama zlatnih niti — *granama od srme žežene*, svilenim kiticama, resama te srebrnim filigranskim pucetima.

Ilustracije (Füller 1833) pokazuju da su muškarci nekada oblačili dva prsluka. Donji je bio kroja *presomitače* tj. preklapao se na prsima. Bio je bogato urešen aplikacijama zlatnih niti. Gornji, krojen kao *ječerma*, bio je od fine crvene venecijanske čoje. Uz rubove je bio optočen debljom svilenom niti i urešen kiticama, a na prsima zlatnim pozamenterijskim trakama — srmom i metalnim pucetima.¹⁸ Najsvečaniji primjerci imali su metalni nakit *toke*, kopče *puce* i ploče, što potvrđuju i Kutlešini zapisi.¹⁹

¹⁵ Sjećaju ih se i današnji kazivači.

¹⁶ Pojas za folklorne nastupe rabi runovički diplar Antiša Biočić.

¹⁷ Primjerak je sačuvan u muzejskoj zbirci Narodnog sveučilišta Imotski.

¹⁸ Reprezentativni primjerak čuva se u riznici franjevačkog samostana u Imotskom.

¹⁹ Ilustracije na str. 114, 117, 135 (Kutleša 1997).

Povrh svega oblačio se kaputić s rukavima, *kumparan*. Bio je izrađen od smeđeg sukna, rjeđe od crne ili tamnoplave čoh. Uz rubove i uokolo džepova bio je opšiven crvenom čohom i crnom usukanom vunenom niti *strukom*. Sprijeda je imao kitice od vrpce *gajtana* ili svile *brusa* koje su služile i za zakopčavanje. *Kumparan* se nosio i obješen o lijevo rame.

Najimućniji seljaci, seoski glavari i hajdučki harambaše nosili su u najsvečanijim prigodama (svadbe, seoski skupovi *derneci*, seoski godovi, Božić) ogrtače, *crljene kabanice*. Bile su izrađene od crne čoh. i uz prsni otvor podstavljene dvadesetak centimetara širokom crvenom čohom. Spominju je Kutleša i Tolić, a prikazana je na Kirinovoju ilustraciji (Kirin 1986).

Starinsko muško pokrivalo bila je kapa s crnim resama izađena od crvene čoh. — *crljena kapa*. Oko nje se omatao dvadesetak cm širok ručnik, *peškir* otkan od *vine* — crvene tanke vunice. Muška obuća, kao i ženska, bila je višeslojna. Na noge su se prvo navlačile vunene čarape *čorape* izvezene *kličane* crvenom i zagasitom vunom u vodoravnim prugama. Za razliku od ženskih, muške su s unutarnje strane bile rasporene i kopčale su se metalnim kopčama *kukcima* (Ujević 1995). Potom su se obuvali nazuvci *terluci*, *napršnjaci* i *opanci* istovrsni ženskima.

Oružje, koje je nekada služilo obrani, u tradicijskom odjevnom inventaru postupno dobiva nakitnu funkciju i bogato je urešeno. Muškarac je za kožnim pojasom *pripašajem* nosio dvije male puške *brešijanke*, nož *bilopasac*, lulu i pribor za pušenje, te pušku duge cijevi. Na *kumparane* su vješali dijelove djevojačkih čeonih trakova *papi*. U kapu iznad uha zabadali su srebrne igle *špijode* s lančićima i novčićima. Iznad uha kitili su se cvijećem. Kožni pojasi i korice ukrasnih britvica bile su urešene metalnim pločicama *pulijama*.

ODIJEVANJE POJEDINIH GRAĐANSKIH SLOJEVA

Potkraj 19. i na početku 20. stoljeća odjeću sličnu tradicijskoj nosili su i pojedini stanovnici grada Imotskoga. Riječ je o sloju bogatijih veleposjednika, koji se iz seoskih sredina preseljavaju u prigradska i gradska naselja, stvarajući duhovna i materijalna kulturna dobra koja istodobno uključuju elemente ruralnog i urbanog. Za njihovu se odjeću u etnološkoj literaturi upotrebljava termin varoška nošnja.

U Salvatorovu izdanju *Das was verschwindet* iz 1905. godine jedna od ilustracija prikazuje par u takvoj odjeći. Dok je muškarac još uvijek u odjeći koja gotovo potpuno odgovara dinarskom tradicijskom odjevnom inventaru, u ženskoj odjeći prevladavaju građanski modni utjecaji koji dolaze preko Mediterana.

Muška odjeća na ilustraciji razlikuje se od seljačke materijalom i bogatstvom ureda. Hlače, prsluk *ječerma* i kaputić *kumparan* nisu izrađeni od domaćega sukna, već od kupovne modre čoh. Prsluk i kaputić bogato su urešeni vezom i aplikacijama zlatne

sme i svilenih vrpci *gajtana*.²⁰ Istovrsni odjevni predmeti pojavljuju se i na nekoliko građanskih obiteljskih fotografija.²¹ Šal oko glave i pojas oko struka nisu vuneni tkani, već su izrađeni od karirane levantinske svile. Za pojasom je zataknuto oružje. Obuća — — *terluci* i pleteni kožni *opanci* ne razlikuju se od seljačkih. Košulja od tankoga kupovnog platna nije krojena i vezena poput dinarske. Uspravnim ovratnikom podsjeća na košulje rasprostranjene u priobalju. Tek će se na fotografijama imotskoga gradonačelnika Luke Vukovića, glavarara Studenaca Joke Bilića, te mladoga Imoćanina²² (koje datiraju s kraja 19. i s početka 20. st.) pojaviti košulje građanskoga kroja s prevrnutim ovratnicima. Na njima uočavamo i ostale modne detalje (polucipele, visoke cipele *gete*, čizme do koljena, plitku kapu, podvezice na hlačama) koji podsjećaju na europsku građansku modu iz mediteranskoga kulturnoga kruga.

²⁰ U riznici franjevačkog samostana u Imotskom čuva se svečani tamnoplavi *kumparan* imotskoga narodnjaka Buljugije Jerkovića (Babić 2001:20).

²¹ Iz Kutlešinih opisa moglo bi se pretpostaviti da su sličnu odjeću nosili i imućni seljaci.

²² Fototeka Etnografskog muzeja Split. Objavljeno u katalogu izložbe *Iza sedmerih vrata*.

Imotska gradska nošnja (Salvator, L: *Das was verschwindet*, Leipzig, 1905.)

Miješanje mediteranskih i dinarskih kulturnih osobina, prožimanje građanskih modnih stilova s tradicijskim komponentama seljačke odjeće, mnogo je vidljivije na ženskom kostimu. Crvenkapa, metalna pojasna kopča *papta* i dugi haljetak bez rukava *ječerma* dinarskoga su tipa i pripadaju tradicijskom seljačkom odjevnom inventaru. Za razliku od seljačke, ova je ječerma izrađena od fine crvene venecijanske čohe i bogato urešena aplikacijama zlatnih srmanih niti. Ostali odjevni dijelovi krojem, načinom urešavanja i materijalom mnogo više nalikuju odjeći mediteranskog kulturnog prostora, s prepoznatljivim utjecajem građanskih modnih strujanja. Djevojka je odjevena u svilenu bluzu i široku nabranu suknju ukrašenu ažurom i svilenom čipkom. Pripasala je užu uzorkovanu svilenu pregaču pastelnih tonova sa širim volanom. Ruho dopunjuje mnogo prsnoga zlatnoga nakita (broševi i lanci s križevima) i elegantne crne cipelice. Oko vrata je položena tanka crvena svilena marama s utkanom cvjetnom bordurom i resama. Pristigla je iz francuske mode onoga vremena preko jadranskih krajeva, gdje je često dijelom ženske odjeće. Izgled pojasa ostaje nerazpoznatljiv. Mogli bismo ga rekonstruirati na temelju Ujevićeva rukopisa u kojem se spominju kupovne tkanice izrađene od vrpce *zlatnog širita* (Ujević 1995).

Na crtežu Grete Turković Imočanka u narodnoj nošnji²³ prepoznajemo karakteristično žensko oglavlje tipa impregnirane toke preko koje je prevučena vezom bogato urešena kapica i prebačena vezena marama. Pričvršćena je s tri igle s visećim kovanim novčićima. U zbirci Etnografskog muzeja Split nalazi se nekoliko starinskih ženskih kapica nalik onima na crtežu. Inventirane su pod lokalnim nazivom *čepelice*, *počelice*.²⁴ Kapica *čepelica* nepoznata podrijetla nalazi se u zbirci Posudionice i radionice narodnih nošnji. Ni jedan ih etnograf ne spominje opisujući seljačko tradicijsko ruho. Sudeći po materijalu izrade (tanko pamučno platno, markizet) i finoći gustoga veza (križića svilom zagasitih boja često u kombinaciji sa zlatovozom ili aplikacijama zlatnih pozamanterijskih vrpce *širita*), moguće je da su ih nosile samo Imočanke.

MIJENE SELJAČKE ODJEĆE

Pojedini modni utjecaji mediteranske ili gradske provenijencije na početku 20. stoljeća postupno počinju mijenjati seljačku odjeću i ona će izgubiti svoju apsolutnu pripadnost dinarskom kulturnom krugu.

Promjene su najprije zahvatile mušku odjeću i tekle prema njezinu pojednostavnjenju. O vezenoj muškoj košulji dinarskoga tipa, koju spominje Kutleša, nema materijalnih dokaza. Rano ju je zamijenila mediteranska košulja s uspravnim ovratnikom izrađena od tanjeg kupovnog platna, odnosno košulja građanskoga kroja s

²³ Nastao je oko 1936. godine (Kutleša 1997:36).

²⁴ Inventarni brojevi V/5296, 5325, 5302, 5291, 5324, 5303, 5419, 5438, 5428, 5437, 5296.

prevrnutim ovratnikom. Starinske bogato urešene prsluke *jačerne* zamjenjuju *džoke* — crni ili modri čohani jednostavnije urešeni prsluci domaće izrade. U modu dolaze različiti prsluci mediteranskoga kroja i nazivlja — *đileti* i *krožeti*. Kopčali su se gumbima *botunima*. Kaputi *kumparani* izrađivali su se od crne čohe i jednostavno ukrašavali opšivanjem crnom vrpcom *kurdelom*. Poslije Prvoga svjetskog rata iz građanske se mode preuzima haljetak *zurka* (Tolić 1997).²⁵ Bio je duži i zakopčavao se kopčama *palamarima*. Nosili su se i kaputi građanskoga kroja *jakete*.

Ante Kutleša Maršal (1896.-1982.), posljednji Imoćanin koji je nosio narodnu nošnju

Suknene hlače zamijenile su hlače užih nogavica od tanjega crnoga ili modroga platna *ragadina* bez ikakva ukrasa. Ne vežu se uzicom, nego kopčaju gumbima *botunima*. Umjesto starinske crvenkape i *peškira* u modu dolazi šibenska kapa ili niska kartonom impregnirana kapa *okrugljica* s križem od crvene čohe ili svile na tjemenu.

²⁵ Spominju je i današnji kazivači (Mara Repušić Jakovčić, Matija Jukić, Nevenka Lešina, Manda Babić Manjuša, Manda Ždero, Mara Ždero Suljević iz Runovića).

Muškom obućom postaju *gete* (visoke cipele mediteranskoga tipa s elastikom), *postole na špigete* (koje su se vezale remeničicom ili uzicom), polucipele poput mokasina ili čizme tvrdih visokih sara ukrašene kožnim kiticama. Umjesto kožnog oko struka se omatao svileni levantinski pojas.

Značajne promjene doživjelo je žensko oglavlje. Djevojke su visoke crvenkape zamijenile plitkim kapicama *okrugljicama* prekrivajući ih kašmirskim rupcima cvjetnoga uzorka *lanetama* (Granić 1991). Djevojke i žene uskoro napuštaju starinska oglavlja i pokrivaju se samo različitim vunanim, pamučnim ili svilenim rupcima *šudarima*, *vaculetima*, *venculetima*.²⁶ Starije su se žene pokrivala pletenim tamnocrvenim ili crnim vunanim rupcima *pletovima*,²⁷ a mlađe svilenim smeđim ili bijelim *šudarima*. U posljednjoj fazi nosili su se štofani rupci s cvjetnom bordurom, tzv. *sinjski vaculeti*.

Pod mediteranskim utjecajem na mjestu raznobojnog dinarskog veza na ženskoj se košulji izrađuje bijeli rupičasti vez nalik čipki. Izrađuje se oplitanjem izvučenih niti ili šivanjem između dviju širina platna.

Svečane ječermice od kupovne čohice spominje Tolić,²⁸ a Kutleša opisuje *crljene jačermice* od venecijanske čohice koje su blagdanom nosile samo najbogatije djevojke.²⁹ Tolić spominje *sadake* — ženske zatvorene prsluke bez rukava obložene finom kožom koje su nosile samo najbogatije.

Jednodijelnu će košulju zamijeniti dvodijelno ruho koje postaje donjim rubljem. Košulja *košuljak* (na prsima urešena naborima i tvorničkom čipkom *merličem*, uspravna ovratnika i rukava nabranih u orukvice) izrađivala se od bijeloga tankoga kupovnoga platna. Podsuknja *šotana* bila je od crvenog ili šarenog platna. Istu ulogu imala je i šarena suknja *brnjica*, *modra*, sastavljena od prslučića *oplećine* i skuta *modre*. Preko *košuljka* zimi se navlačio platneni haljetak *vunica*, a ljeti haljetak dugih rukava *zumbin* izrađen od čohice, štofa, šarena platna ili pliša.

Ulogu gornje odjeće imala je suknja od modroga kupovnoga platna zvana *modra* ili *brnjica*.³⁰ Donji nabrani dio bio je kao kod *carze* našiven na prslučić *oplećak*, *oplećinu* koji se sprijeda zatvarao kopčama *sponama*. Uz donji je rub bila opšivena crnim plišem, a ponekad izvezena. U posljednjoj razvojnoj fazi izrađivat će se od mnogo

²⁶ Žena pokrivena šarenim rupcem prikazana je na Kirinovoj ilustraciji (Kirin 1986).

²⁷ Primjerak vunenog rupca *pleta* iz Vinjana Gornjih pohranjen je u zbirci Etnografskog muzeja Split pod inv. brojem XV/1230.

²⁸ ... *Za derneka su cure kupovale ječermice od čohice i čuvala se zaključane u škrinji "ko oči u glavi"* (Tolić 1997).

²⁹ *Prve cure iz prvi kuća nosile su svecom crljenu jačermu od vine čohice venedičke* (Kutleša 1997: 123).

³⁰ Ujević navodi da je dio ženskog zimskog odjevnog inventara bila suknena haljina *aljina* dugih rukava koja nije bila sprijeda rasporena. Sudeći prema opisu, bila je to suknja tipa *carze*, izrađena od sukna.

tanjega crnoga platna glota i naziv joj je *vuštan na oplićak*.³¹ Pod njom se nosila bijela platnena nabrana podsuknja *kotula*, a zimi i *gačice* ukrašene *merličem*.

Vunenu tkanu pregaču zamijenila je kupovna *traverca* od crnoga platna *šantina* ili *svile*. Prvotno je poput tkane bila složena u nabore, a kasnije se šije od pravokutnoga komada platna, obrubljuje čipkom i veže straga širokim svilenima vrpcama *kurdelama* na mašnu *fjok*.

Sastavnim dijelom tradicijskog odjevnog inventara postaje vunena ili svilena marama oko vrata. Pojavljuje se na Kirinovu crtežu imotske nošnje (Kirin 1986) nastalom oko 1930. godine i na slici Zoe Borelli *Molitva ukućana na Božić* (Kutleša 1997:270).

Umjesto starinske višeslojne obuće obuvaju se tanje pamučne bijele ili crne čarape *bičve* i polucipele *gete* na kopču izrađene od žute i crne kože s lakiranom petom *na sjaj*.

U ovakvu izmiješanom obliku seljačka će se odjeća u pojedinim selima zadržati do pred Drugi svjetski rat, kada će potpuno iščeznuti iz svakodnevne uporabe.

FOLKLORNA PRIMJENA

Na temelju dokumentarne građe, fotografija, originalnih nošnji iz muzejskih zbirki i s terena, te recentnih istraživanja u zagrebačkoj su Posudinici i radionici narodnih nošnji izrađene replike — folklorni kostimi za Kulturnoumjetničku udrugu "Novae" iz Runovića i franjevački samostan u Imotskom.

Da bi se prikazalo svekoliko bogatstvo i raznovrsnost pučkog odijevanja, a izbjegla uniformnost, rekonstruirano je više varijanata, koje su pripadale različitim vremenskim razdobljima (od druge polovice 19. stoljeća do tridesetih godina 20. stoljeća) te različitim socijalnim i društvenim slojevima (seljačkom i građanskom *varoškom*). Na folklornim kostimima registrirana su prožimanja građanskog i seljačkog, dinarskog i mediteranskog, te europski modni utjecaji koji nisu zaobilazili ni pučku odjeću.

Rekonstruirani folklorni kostimi prvi su puta predstavljeni 2000. godine na Smotri folkloru Dalmacije u Metkoviću,³² a potom i na izložbi Iza sedmerih vrata u Zagrebu.³³

³¹ Granić razlikuje suknju *modru* s našivenim prslukom (*haljina na oplećak*) od *haljine* — suknje od pasa do članka (Granić 1991).

³² Pojedini članovi ocjenjivačkog suda izrazili su prilično rigidan stav prema viđenim folklornim kostimima. Smatrali su da pojedini elementi (npr. čizme koje je nosio jedan plesač) ne pripadaju seljačkom dinarskom odjevnom inventaru. Replike nakita doimale su im se presvijetlima.

³³ Izložba je bila postavljena u galeriji Muzeja Mimara od 27. siječnja do 15. veljače 2001.

KUU "Novae" iz Runovića, folklorni kostimi rekonstruirani u Posudionici i radionici narodnih nošnji

LITERATURA I IZVORI

- BABIĆ**, fra Ante (2001): Imotski franjevci i etnografsko blago. U: *Iza sedmerih vrata*, Muzej Mimara, Zagreb, str. 20-21.
- BUDIMIR**, Suzana (2001): Odijevanje imotskog građanstva u drugoj pol. 19. i prvoj pol. 20. stoljeća. U: *Iza sedmerih vrata*, Muzej Mimara, Zagreb, str. 14.
- CARRARA**, F. (1846): *La Dalmazia descritta I. Zarra* (Zadar).
- ČULINOVIĆ-KONSTANTINOVIĆ**, Vesna (1997): Etnografski rad fra Silverstra Kutleše i njegovo mjesto u kulturi Hrvatske. U: *Život i običaji u Imotskoj krajini*, Matica hrvatska, Imotski, str. 5-16.
- FORJAN**, Josip (2001): Rekonstrukcija i izrada nošnji Imotske krajine. U: *Iza sedmerih vrata*, Muzej Mimara, Zagreb, str. 22.
- FORJAN**, Josip (1999): *Tradicijsko ruho sela Runovića u Imotskoj krajini*. Katalog izložbe, Runovići.
- FÜLLER** (1833): *Bevohner der Gegend von Imoschi*. Gilhofer Ranhsburg Wien, Zara.
- GLIBOTA**, Milan (2001): Nošnje Imotske krajine u povijesnim dokumentima, etnografskim, likovnim i književnim djelima. U: *Iza sedmerih vrata*, Muzej Mimara, Zagreb, str. 15-17.
- GRANIĆ**, Marinko (1991): *Dobrinče*. Vinkovci.
- HÖGELMÜLLER**, J. (1841-1847): *Erinnerung an Dalmatien*. Wien.
- IVANČIĆ**, Sanja (2001): Varoške narodne nošnje. U: *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha*. Barbat, Zagreb, str. 281-285.
- KIRIN**, Vladimir (1986): *Narodne nošnje Hrvatske*. Naša djeca, Zagreb.
- KUTLEŠA**, Silvestar (1997): *Život i običaji u Imotskoj krajini*. Matica hrvatska, Imotski.
- MURAJ**, Aleksandra (1998): Obris svakidašnjega života, Odijevanje. U: *Etnografija. Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 109-150.
- RADAUŠ RIBARIĆ**, Jelka (1975): *Narodne nošnje Hrvatske*. Spektar, Zagreb.
- SALVATOR**, L. (1905): *Das was verschwindet*. Leipzig.
- TOLIĆ**, Vinko (1997): *Škrinja uspomena, život i običaji u Prološcu i ostalim selima*. Imotski.
- TONKOVIĆ**, Snježana (2001): Narodne nošnje Imotske krajine u Muzejskoj zbirci Narodnog sveučilišta Imotski. U: *Iza sedmerih vrata*, Muzej Mimara, Zagreb, str. 19.
- UJEVIĆ**, Ivan (1995): *Etnografski zapisi iz Imotske krajine*. Matica hrvatska, Imotski.
- VRANIĆ**, Ida (2001): Kratki prikaz zbirke nošnji imotskog kraja u etnografskom muzeju Split. U: *Iza sedmerih vrata*, Muzej Mimara, Zagreb, str. 18.

NATIONAL COSTUME IN THE REGION OF IMOTSKI AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Summary

National costume began to disappear from use in the region of Imotski at the beginning of the 20th century. Very little material evidence has remained. Research has been based on the analysis of Imotski clothing and jewellery preserved in the Ethnographic Museum in Split, the treasury of the Franciscan Monastery in Imotski, the museum collection of the Adult Education Center in Imotski, and the last few examples preserved in the field. This has been substantiated by data from historical documents, and literary, artistic, and ethnographic works.

A similarity can be noted between the costume of region of Imotski and that of the other mountainous regions of Croatia, as well as neighboring Herzegovina. The earliest known sources confirm that the costume of the rural population of Imotski region, particularly in the earlier stratum, was of the Dinaric type.

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, clothing similar to the traditional costume was also worn by the inhabitants of the town of Imotski, who had moved from outlying villages into suburban and urban settlements, creating cultural values that simultaneously contained rural and urban elements. While the man's clothing almost entirely corresponded to the Dinaric traditional clothing inventory, the woman's clothing was dominated by urban fashion influences arriving from the Mediterranean.

Individual fashion influences of the Mediterranean or urban origin gradually began to change the traditional rural costume at the beginning of the 20th century, and it would no longer belong exclusively to the Dinaric cultural circle. The folk costume would be retained in such a mixed form until the beginning of the World War II.

The Folk Attire Manufacturing and Rental Office produced folk costumes for the Cultural and Artistic Society "Novac" from RunoviĒi and the Franciscan Monastery in Imotski. The full wealth and variety of the folk costume has been shown through diverse variants from various chronological periods and various social layers. The costumes register the intermingling of urban and rural, Dinaric and Mediterranean, as well as European fashion influences that did not by-pass even folk costume. The folk costumes were presented at the Folklore Festival of Dalmatia in MetkoviĒ and at the exhibition "Behind Seven Doors" in Zagreb.

Keywords: traditional costume; urban clothing; Dinaric traits; Mediterranean influence; urban influence; reconstruction